

SROVNÁNÍ POSTAVENÍ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE A KOMUNISTŮ V RAKOUSKÉM POLITICKÉM SYSTÉMU (1918–1934)

MIROSLAV ŠEPTÁK

Na samém počátku zkoumání rakouských soudobých dějin, v roce 1954, navrhl Adam Wandruszka rozčlenění tamního stranického systému do tří skupin: křesťansko-konzervativního, nacionálně-liberálního a socialistického. Vzhledem k minimální vzájemné spolupráci použil pro uvedené hlavní ideové proudy přílehlavé pojmenování tábor (*Lager*).¹ Někteří sociální vědci poukazovali posléze na určité odchylky, především s ohledem na koaliční model spolupráce uplatňovaný v průběhu dvacátých a na počátku let třicátých 20. století. Nicméně rozdělení drtivé většiny rakouského elektorátu do třech táborů podstatně otřáslu teprve parlamentní volby v roce 1986.² Cílem studie je srovnání působení sociální demokracie a komunistů v rakouském politickém systému v letech 1918–1934. Jedná se o období parlamentního a posléze autoritativního režimu. Komparace obou politických subjektů bude provedena se zaměřením na roli lídra, vnitřní jednotu, organizační strukturu a vybrané volební výsledky.

Stranický systém v demokratických podmínkách první rakouské republiky měl následující strukturu: Dominovaly mu dvě velké strany – sociálně demokratická a křesťanskosociální. Zatímco první z uvedených pozvolna překročila stín třídního subjektu, křesťanští socialisté představovali integrační stranu (catch-

1 Wandruszka, Adam: Österreichs politische Struktur. Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen. In: Geschichte der Republik Österreich, ed. Heinrich Benedikt. Wien 1954, s. 291.

2 Z nepřeberného množství studií o proměnách rakouského stranického systému v druhé polovině 20. století srov. například Müller, Wolfgang C.: Das Parteiensystem in der Zweiten Republik: Entwicklungsphasen und Dynamik seit 1986. In: Österreichische Nationalgeschichte nach 1945. Die Spiegel der Erinnerung: Die Sicht von innen, Band 1. Wien – Köln – Weimar 1998, s. 199–230; týž: Parteiensystem, In: Politik in Österreich. Das Handbuch. Wien 2006, s. 279–304; Pelinka, Anton: From Hyper-Stability to Volatility: Austrian Domestic Politics between De-alignment and Realignment. In: „Peaceful Coexistence“ or „Iron Curtain“. Austria, Neutrality, and Eastern Europe in the Cold War and Détenté, 1955–1989, ed. Arnold Suppan – Wolfgang Mueller. Wien – Berlin 2009, s. 66–81.

-all party).³ Pozici středně silných subjektů (*Mittelparteien*) zastávali velkoněmci, Landbund a Heimatblock. Existovalo rovněž několik menších stran, které nelze označit jako relevantní.⁴ Jednalo se o politické subjekty bez zastoupení jak na spolkové, tak na zemské úrovni (například nacisté, legitimisté a komunisté).

Socialistický tábor nebyl, na rozdíl od křesťansko-konzervativního, reprezentován výhradně jedním politickým subjektem. O přízeň voličstva v levé části politického spektra soupeřili sociální demokraté (*Sozialdemokratische Arbeiterpartei Deutschösterreich*⁵, SDAP) a komunisté (*Kommunistische Partei Österreichs*, KPÖ)⁶. Zatímco tradice sociální demokracie sahala ještě do dob habsburské monarchie, komunisté se objevili na rakouské politické scéně během podzimu 1918. Obě strany doufaly v úspěch v nových poválečných podmínkách a realizaci vize více či méně radikální přestavby vnitřní mocenské struktury Rakouska.

Sociální demokracie vstupovala do prvorepublikových politických bojů v pozici etablované politické strany s vizí podstatné socializace ekonomiky a společnosti ve prospěch dělnické třídy.⁷ Komunistická strana Rakouska je po Rusku a Finsku třetí nejstarší komunistickou stranou na světě. Vznikla 3. listopadu 1918 na základě příkazu z Moskvy bez předchozího pečlivého plánování ve vídeňské čtvrti Favoriten za účasti padesáti levicových příznivců.

Vzhledem k této skutečnosti nelze tedy v rakouském případě hovořit o podstatném štěpení dělnického hnutí. Komunisté se od počátku potýkali s nenaplněnými nadějemi. V důsledku neutěšené dobové situace věřili marně v brzké provedení bolševické revoluce. Zbytečně doufali rovněž v angažování některých významných představitelů konkurenční sociální demokracie. V této souvislosti oslovili například Friedricha Adlera⁸, který však odmítl „převléknout“ kabát

3 K pojmu catch-all party srov. sumárně Novák, Miroslav: Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia. Praha 1997, s. 33.

4 S tímto označením přišel poprvé italský politolog Giovanni Sartori, přičemž definoval nátlakový a koaliční potenciál strany. Nátlakový potenciál charakterizuje následovně: strana může vzhledem ke svému specifickému postavení ovlivnit taktiku a směr stranické soutěže; koaliční potenciál definuje jako stav, kdy strana je vhodným a potřebným partnerem pro ostatní politické subjekty. K tomu srov. Sartori, Giovanni: Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu. Brno 2005, s. 126–128

5 V roce 1933 strana změnila ve svém názvu „Deutschösterreich“ na „Österreich“.

6 Toto označení přijali v roce 1920 po podepsání saintgermainské mírové smlouvy. Po přistoupení ke Komunistické internacionále v roce 1919 vystupovala KPÖ s dodatkem „Sekce Komunistické internacionály“.

7 Österreichische Parteiprogramme 1868–1966, ed. Klaus Berchtold. Wien 1967, s. 233–264.

8 Friedrich Adler (1879–1960), jeden z vedoucích představitelů rakouské sociální demokracie. V roce 1916 zastřelil rakouského ministerského předsedu Karla Stürgkha. Za tento čin odsouzen k smrti, posléze mu byl trest zmírněn. V roce 1918 amnestován. V letech 1923–1940 generální sekretář Socialistické dělnické internacionály. Během 2. světové války jedna z vůdčích osobností

a přispět tak k tříštění sil mezi více politických subjektů podobného ideového zaměření.⁹

Role lídra, vnitřní jednota

V moderní masové politice po zavedení všeobecného volebního práva plní klíčovou roli lídr. Reprezentuje politický subjekt navenek a zároveň by měl být schopen zprostředkovat veřejnosti klíčová, v lepším případě profilující témata strany.¹⁰ Žádný jiný politický subjekt nedokázal v meziválečném Rakousku nabídnout takové spektrum významných postav jako sociální demokracie. Tyto osobnosti se vhodně vzájemně doplňovaly a vytvářely dojem kompaktní strany. Státní kancléř a zakladatel první i druhé rakouské republiky Karl Renner¹¹ ztělesňoval roli státníka s potřebným nadhledem a schopností reprezentovat doma i v zahraničí. Vídeňský starosta Karl Seitz¹² plnil roli správce, tj. toho, kdo dokáže vést a rozvíjet svěřený úřad a postarat se o prosperitu občanů. Plamenný řečník Otto Bauer dával voličům pocit připravenosti sociální demokracie svést nejednu verbální bitvu s politickými soupeři.¹³ V neposlední řadě nelze opomenout také stranického sekretáře Roberta Danneberga.¹⁴ Absenci charismatu nebo schopnosti plamenných projevů nahrazoval výbornými analytickými schopnostmi a konsenzuálním vystupováním.

sociálně demokratického exilu. Po roce 1945 žil v ústraní.

- 9 Steiner, Herbert: Die Kommunistische Partei. In: Österreich 1918–1938. Geschichte der Ersten Republik, Bd. 1, ed. Erika Weinzierl – Kurt Skalnik. Graz – Wien – Köln 1983, s. 317.
- 10 K roli lídra ve společnosti srov. Weibler, Jürgen: Personalführung. München 2016, 3. komplett überarbeitete und erweiterte Auflage. S důrazem na politiku z české literatury Kubáček, Jan: Slovník politického managementu a volebního marketingu. Praha 2012, s. 23–24.
- 11 Karl Renner (1870–1950), poslanec Říšské rady, 1918–1920 rakouský státní kancléř, 1931–1933 předseda Národní rady, období nacistické diktatury v Rakousku strávil v domácím vězení. 1945 prvním státním kancléřem druhé republiky, následně spolkovým prezidentem. Dosud nejlepší Rennerova biografie pochází z pera Rauscher, Walter: Karl Renner. Ein österreichischer Mythos. Wien 1995.
- 12 Karl Seitz (1860–1950), poslanec Říšské rady, jeden z předsedů Konstitučního národního shromáždění (1919–1920), 1920–1934 poslanec Národní rady, 1923–1934 starosta Vídně, následně několikrát zatčen, 1945–1950 poslanec Národní rady.
- 13 Otto Bauer (1881–1938), redaktor sociálně demokratického listu Arbeiter-Zeitung. Autor doktríny austromarxismu. Během únorových událostí v roce 1934 uprchl do Československa. V Brně založil a vedl Zahraniční kancelář rakouských sociálních demokratů (Auslandsbüro der österreichischen Sozialdemokraten). Zde vydával noviny „Arbeiter-Zeitung“. V roce 1938 emigroval do Paříže, kde umírá. Za nejlepší biografii k jeho osobě pokládám Hanisch, Ernst: Der große Illusionist. Otto Bauer (1881–1938). Wien – Köln – Weimar 2011.
- 14 Robert Danneberg (1885–1942), 1918–1934, člen vídeňské obecní rady, 1920–1934 jejím předsedou. Poslanec Konstitučního národního shromáždění a Národní rady v letech 1919–1934. Zemřel v koncentračním táboře v Osvětimi.

Naproti tomu komunisté nikdy neměli lídra, státníka, správce, řečníka ani analytika. Nestal se jím ani Johann Kopenig, jehož jmenování do ústředního výboru strany prosadil komisař Kominterny ve Vídni Jiří Dimitrov.¹⁵ Kopenig zastával funkci v předsednictvu KPÖ nepřetržitě, a to až do roku 1965! V meziválečné době se mu podařilo jen jednou strhnout větší pozornost veřejnosti. V roce 1927 v souvislosti s pohřbem obětí červencových událostí¹⁶ pronesl buřičská slova o nutnosti ozbrojení dělnictva v reakci na nebezpečí rozšiřování fašismu v Evropě. Člen předsednictva KPÖ musel čelit soudnímu procesu, nakonec jej justice zprostila viny.¹⁷ Vedle Kopeniga patřili k dlouholetým vedoucím funkcionářům strany rovněž Gottlieb Fiala¹⁸, Friedl Fürnberg¹⁹, Friedrich Hexmann²⁰ a Franz Honner²¹.

Lídr je pro stranu důležitý ještě z jednoho zásadního důvodu. Každý politický subjekt doprovází vnitřní názorové rozpory. Pokud překročí rámec interní diskuse a dostanou se na veřejnost, voličstvo může nabýt dojmu, že strana se zabývá sama sebou a některým funkcionářům jde spíše o lukrativní místa ve veřejné správě než o problémy elektorátu. V takovém případě úspěšný lídr působí v pozici zprostředkovatele a integrujícího faktoru. Rovněž uvnitř sociální demo-

15 Johann Kopenig (1891–1968), během 1. světové války v ruském zajetí. 1920 se vrátil do Rakouska, zde několikrát vězněn. V letech 1934–1939 pobýval v exilu v Praze, následně ve Francii. V období 1940–1945 činný v Sovětském svazu. Od dubna do listopadu 1945 státním sekretářem bez portfeje v provizorní vládě Karla Rennera. 1945–1959 poslanec Národní rady, 1926–1943 člen exekutivy Komunistické internacionály, 1924–1965 člen ústředního výboru KPÖ, 1945–1965 předseda KPÖ, 1965–1968 čestný předseda KPÖ. K jeho osobě srov. Steiner, Herbert: Johann Kopenig. In: *Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik*, ed. Herbert Dachs – Peter Gerlich – Wolfgang C. Müller. Wien 1995, s. 314–320. K Dimitrově intervenci ve prospěch Kopeniga srov. tamtéž, s. 315.

16 Jednalo se o nepokoje v souvislosti s reakcí na zproštění viny třech osob z vraždy, které zastřelily koncem ledna 1927 v burgenlandské obci Schattendorf dva příznivce sociálně demokratické polovojenské organizace Republikanischer Schutzbund. K tomu srov. například 1927 – *Als die Republik brannte. Von Schattendorf bis Wien*, ed. Norbert Leser – Paul Sailer-Wlasits. Wien – Klosterneuburg 2002.

17 Podstatné pasáže z Kopenigova projevu uvádí *Die Kommunistische Partei Österreichs – Beiträge zu ihrer Geschichte und Politik*, ed. Historische Kommission beim Zentralkomitee der KPÖ. Wien 1987, s. 118.

18 Gottlieb Fiala (1891–1970), člen ústředního výboru KPÖ, v letech 1924–1927 zástupce strany v Kominterně. Po roce 1945 zakladatel a viceprezident Rakouského odborového svazu. 1949–1954 člen Spolkové rady. 1951 kandidát KPÖ na prezidenta.

19 Friedl Fürnberg (1902–1978), původně sociální demokrat, člen protinacistického odboje.

20 Friedrich Hexmann (1900–1991), zakládající člen KPÖ, několikrát zatčen, v letech 1938–1945 pobýval v Sovětském svazu.

21 Franz Honner (1893–1964), člen ústředního výboru KPÖ od roku 1927, účastník španělské občanské války, následně pobýval v Sovětském svazu. Od dubna do prosince 1945 státním sekretářem pro vnitro, 1945–1959 poslanec Národní rady, 1946–1964 člen předsednictva KPÖ.

kracie existovaly názorové rozpory. Rakouský historik Norbert Leser rozlišuje mezi pragmatickým křídlem v čele s Karlem Rennerem a radikální částí vedenou Ottou Bauerem. Jejich odlišná stanoviska nicméně do roku 1934 nijak významně neoslabovala akceschopnost strany.²²

Komunisté věřili bezprostředně po válce v brzké provedení státního převratu. Po událostech v dubnu a červnu 1919, kdy došlo ve Vídni k násilným střetům i za jejich účasti, ztroskotaly naděje na provedení bolševického puče. Následovalo dlouhé období vnitřní krize. Ani bezpodmínečné podřízení pod patronát Kominterny spojené s personální a organizační obměnou nepřinesly očekávané výsledky. Například na V. sjezdu Kominterny (1924) nešetřil kritickými slovy již vzpomínaný Jiří Dimitrov. Označil KPÖ za konglomerát lidí, kde dominují „bezmyšlenkovité a osobní frakční boje, jaké nelze spatřit v žádné sekci Kominterny“.²³ Ani opakované pokusy zlomit nepříznivý trend prostřednictvím „sebekritiky“, „rotace kádrů“ nebo snahy o restart nezměnily nic na periferním postavení komunistů v rámci rakouského politického systému.²⁴

Členská základna a organizace

Z hlediska organizace a počtu členů patřilo sociální demokracii první místo mezi rakouskými politickými subjekty. Jednalo se jednoznačně o masovou třídní stranu s hustou a stabilní organizační strukturou. Pouze socialisté v Německu a Velké Británii měli vyšší počet členů než jejich kolegové v malém alpském státě. Na konci dvacátých let mohla strana vykázat rekordní počet 713 834 členů, což představovalo každého šestého dospělého obyvatele Rakouska. Nejpočetnější vídeňská organizace měla více členů než celkový počet obyvatel Štýrského Hradce, Lince, Innsbrucku, Salcburku, Vídeňského Nového Města a Svatého Hypolitu dohromady. V roce 1932 sdružovala SDAP celkem 25 % obyvatel Rakouska. Z tehdejších 648 497 členů spadalo rekordních 400 484 do Vídně. V hlavním městě mělo sociálně demokratickou stranickou legitimaci 47 ze 100 dělníků, přičemž v „baštách“ SDAP byl procentní podíl daleko vyšší. Z hlediska genderového složení připadala jedna třetina ženám, z čehož dvě třetiny tvořily obyvatelky hlavního města.²⁵ Vídeňská zemská organizace sama sebe označovala za „největší

22 Leser, Norbert: Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Der Austromarxismus als Theorie und Praxis. Wien – Frankfurt am Main – Zürich 1968.

23 Cit. dle: Leidinger, Hannes: Buch I: 1918–1927. Parteiarbeit. In: Kommunismus in Österreich 1918–1938, ed. Barry McLoughlin – Hannes Leidinger – Verena Moritz. Innsbruck – Wien – Bozen 2009, s. 234.

24 Steiner, Herbert: Die Kommunistische Partei Österreichs von 1918–1933. Bibliographische Bemerkungen. Wien 1968, s. 46–48.

25 K vývoji členské základny a jednotlivým statistickým datům srov. Maderthaner, Wolfgang: Die Sozialdemokratie. In: Handbuch des politischen Systems Österreichs: Erste Republik 1918–1933, ed. Em-

stranickou organizaci světa“. Tyto skutečnosti spolu se socioekonomickou strukturou rakouské metropole výrazně napomohly SDAP k zdejší v demokratických podmínkách dodnes nezpochybněné dominantní pozici.

Komunisté se po celou dobu existence ani jen nepřiblížili k výborné organizační struktuře sociální demokracie, dokonce jí v prvních letech existence věnovali jen minimální pozornost. Teprve pod vlivem usnesení V. světového sjezdu Kominterny došlo k prvním vážnějším pokusům o vybudování organizační struktury v souladu s „demokratickým centralismem“. V praxi měla být usnesení Kominterny co nejrychleji zapracována do každodenního života strany od předsednictva KPÖ (ústředního výboru) až po jednotlivé místní buňky. Přes veškerou snahu zůstali komunisté spíše společenstvím malých regionálně pracujících skupin provádějících řadu legálních i ilegálních akcí pod pohledem státního bezpečnostního aparátu.²⁶ Rekordního počtu 40 000 členů dosáhla KPÖ na přelomu května a června 1919. Výrazně profitovala z tehdejší tíživé sociální situace spojené se špatným zásobováním, utlumením průmyslu a demobilizací rozsáhlé armády. Pro jedince, kteří zažili válečné útrapy přímo na frontě nebo v zázemí, představovala komunistická vize sociální spravedlnosti a beztřídní společnosti přitažlivou alternativu vůči soudobým nuzným poměrům. Poté, co komunisté nebyli schopni provést státní převrat a s tím spojenou radikální proměnu politiky a ekonomiky, došlo k výrazné redukci členské základny. Zatímco v lednu 1927 měla strana 6 200 členů, o dva roky poklesl jejich počet na pouhých 2 539 členů. V březnu 1930 se dokonce snížil na 1 571 lidí.²⁷

Volební výsledky

V demokratickém politickém systému rozhoduje přízeň elektorátu o tom, zda lze označit stranu za úspěšnou či nikoli. Největší výpovědní hodnotu mají v Rakousku volby do Národní rady. V nich se rozhoduje o spolkových záležitostech, například hospodářské a měnové politice, obraně nebo parametrech daňového a sociálního systému. Regionální témata, jakkoli podstatná a důležitá, zpravidla ovlivňovala výsledky voleb do Národní rady jen do určité míry.

Zatímco sociální demokracie v každých parlamentních volbách aspirovala na vítězství a o první místo se pravidelně přetahovala s hlavním politickým rivalem – křesťanskými socialisty, komunisté získali nanejvýš 0,89 % odevzdaných hlasů

merich Tálos – Herbert Dachs – Ernst Hanisch – Anton Staudinger. Wien 1995, s. 180–182. Nejnověji Hübelt, Lothar: Die Erste Republik Österreich. Das Provisorium. Wien – Köln – Weimar 2018, s. 71.

26 K organizační struktuře nejpřehledněji Ehmer, Josef: Die Kommunistische Partei Österreichs. In: Handbuch des politischen Systems Österreichs: Erste Republik 1918–1933, ed. Emmerich Tálos – Herbert Dachs – Ernst Hanisch – Anton Staudinger. Wien 1995, s. 224–227.

27 Ehmer, J.: Partei, s. 221; McLoughlin, Barry: Buch 2: 1927–1938. Die Partei. In: Kommunismus in Österreich 1918–1938, ed. Barry McLoughlin – Hannes Leidinger – Verena Moritz. Innsbruck – Wien – Bozen 2009, s. 269.

a nikdy nedosáhli parlamentní relevance. Dílčí úspěchy dosáhla KPÖ na komunální úrovni ve vídeňských obvodech Ottakring a Favoriten, případně v některých dolnorakouských a štyrských obcích.²⁸

Předvolební kampaň sociální demokracie splňovala parametry tehdejšího politického marketingu. Zahrnovala mobilizaci potencionálních voličů prostřednictvím členské základny, kontaktní kampaně, plakáty a inzeráty v stranických periodikách. SDAP dokázala vyhrát dvoje parlamentní volby v první republice, v dalších třech kláních obsadila s menším odstupem druhé místo.

Tabulka č. 1: Výsledky sociální demokracie ve volbách do Národní rady²⁹

Rok konání voleb	Počet hlasů	Počet hlasů (%)	Rozdíl v hlasech (%)
1919	1 211 814	40,75	
1920	1 072 768	35,99	-4,76
1923	1 311 870	39,60	+3,61
1927	1 539 635	42,31	+2,71
1930	1 517 146	41,14	-1,17

Naproti tomu předvolební kampaň komunistů postrádala s jedinou výjimkou jakoukoli systematickostí, koncepcí a uceleností. KPÖ koneckonců spíše věřila v revoluční uchopení moci než demokratickému hlasování. Z volebních debaklů se sice pokusila vyvodit důsledky, nicméně nedokázala najít recept na oslovení vyššího počtu voličů. Pouze v roce 1930 vykazovala jejich předvolební kampaň rysy profesionálního politického marketingu. Kromě tradičních desítek setkání s voliči, věnovala strana pozornost také vylepšení nedostatečné organizační struktury založením dvaceti nových místních poboček i tvorbě uceleného volebního programu.³⁰

Tabulka č. 2: Výsledky KPÖ ve volbách do Národní rady³¹

Rok konání voleb	Počet hlasů	Počet hlasů (%)	Rozdíl v hlasech (%)
1920	26 652	0,89	
1923	22 164	0,67	-0,22
1927	16 119	0,44	-0,23
1930	20 951	0,60	+0,14

28 Ehmer, J.: Partei, s. 222.

29 Statistisches Handbuch für die Republik Österreich Jahrgang 12, 1931. Wien 1931, s. 210.

30 KPÖ, s. 154. K volebnímu programu KPÖ v souvislosti s parlamentními volbami srov. Die Rote Fahne Nr. 242, 12. 10. 1932, s. 1–2, článek „Arbeit, Brot, Freiheit!“

31 Statistisches Handbuch, s. 210.

Při pohledu na výsledky v jednotlivých spolkových zemích lze nalézt jedinou shodu mezi sociální demokracií a komunisty. Mezi společné „bašty“ patřila Vídeň. V rakouské metropoli SDAP pravidelně atakovala 60 % hranici. V roce 1927 získala ve Vídni 59,87 % odevzdaných hlasů, o tři roky později během parlamentních voleb její podíl lehce poklesl na 58,98 %. Nejlepších výsledků dosahovala v obvodech (*Bezirke*) s vysokým podílem dělnictva, jako například Brigittenau, Favoriten, Floridsdorf, Simmering a Ottakring.

Tabulka č. 3: Vídeňské obvody s nejvyššími zisky pro SDAP – Parlamentní volby 1930³²

Název obvodu	Podíl odevzdaných hlasů (%)
Favoriten	72,73
Brigittenau	71,67
Ottakring	69,25
Floridsdorf	68,94
Simmering	68,27

Podle propočtů stranického sekretáře Roberta Danneberga volilo mezi lety 1923 a 1930 zhruba 80 % dělníků sociální demokracii. V roce 1923 projevilo SDAP důvěru více než 90 % dělníků a zaměstnaných ve vídeňských obvodech Brigittenau, Favoriten, Floridsdorf a Ottakring. Sociální demokracie dominovala mezi dělníky a v průmyslových oblastech měla téměř monopolní postavení.³³

Analýzu regionální podpory komunistů stěžuje skutečnost, že pro rok 1920, kdy strana dosáhla nejlepšího volebního výsledku, neexistují podrobnější statistiky na úrovni jednotlivých spolkových zemí. V dalších parlamentních volbách 1923 jsou výsledky komunistů zahrnuty mezi ostatní menší strany.³⁴ O čtyři roky později dosáhla KPÖ historicky nejhoršího výsledku, pouhých 0,44 % odevzdaných hlasů, který neumožňuje hovořit o podstatných rozdílech regionální podpory. V rámci parlamentních voleb 1930 získali komunisté ve Vídni 1 % odevzdaných hlasů, čímž dosáhli svůj nejlepší výsledek ze všech spolkových zemí.³⁵

Teprve negativní důsledky Velké hospodářské krize, které způsobily změnu voličských preferencí a větší radikalizaci elektorátu, umožnily KPÖ dosáhnout

32 Danneberg, Robert: Die Wiener Wahlen 1930 und 1932. Statistische Betrachtungen. Wien 1932, s. 33.

33 Maderthaner, W.: Sozialdemokratie, s. 182.

34 K výsledkům parlamentních voleb srov. sumárně webovou stránku rakouského Spolkového ministerstva vnitra, dostupné z: https://www.bmi.gv.at/412/Nationalratswahlen/Historischer_Rueckblick.aspx [14. 12. 2021].

35 Statistische Nachrichten. Sonderheft. Die Nationalratswahlen vom 9. November 1930. Wien 1931, tabulka č. 25, s. 10.

lepších, alespoň statisticky uchopitelných výsledků. Nicméně ani tehdy se nedokázali přiblížit podpoře sociální demokracie. Prvního většího úspěchu dosáhli komunisté ve volbách do obecní rady ve Vídni v dubnu 1932, když obdrželi 1,9 % odevzdaných hlasů. Předvolební kampaň koncipovali v souladu s předchozími zvyklostmi bez převratného ústředního tématu. Za vzor pro Rakousko vydávali Vladimíra Iljiče Lenina a Moskvu.³⁶ I navzdory tomu se jim podařilo získat zlomek bývalých příznivců sociální demokracie mužského pohlaví nespokojených s obrannou taktikou socialistů vůči hrozícímu vzestupu rakouských nacistů.³⁷ Ve stejných volbách sociální demokracii unikla jen o jeden mandát dvoutřetinová většina ve vídeňské obecní radě. Rozhodující hlasy jí pravděpodobně „odčerpali“ právě komunisté.³⁸ Po celé meziválečné období rekordní přízně elektorátu na zemské úrovni dosáhli komunisté nedlouho poté – na podzim 1932 ve volbách do zemského sněmu ve Vorarlbersku. Zisku 3,4 % odevzdaných hlasů výrazně pomohla rostoucí radikalizace dělníků způsobená nespokojeností z přetrvávající vysoké nezaměstnanosti.³⁹

Na společné straně barikády

Autoritativní změny zaváděné vládou přivedly sociální demokracii a komunisty poprvé v moderních dějinách na společnou platformu. Velká hospodářská krize způsobila v Rakousku kromě jiného také zesílení dlouhodobě přítomných antidemokratických tendencí. Odcizená politická kultura všech relevantních stran se projevila snahou výrazně přetvořit parametry politického systému zakotveného spolkovou ústavou z roku 1920, resp. její novelou z roku 1929. Pravicové a středopравicové strany (křesťanští socialisté, velkoněmci, Landbund a Heimatblock) požadovaly posílení vlivu profesních korporací na vnitřní rozhodovací proces, například vytvořením druhé parlamentní komory vytvořené

36 Verein für Geschichte der Arbeiterbewegung, Wien, fond Sach-, Themen-, Chronologisches Archiv, Lade 16, Mappe 31, Landtagswahlen 1932 in Wien, Niederösterreich, Salzburg am 24. April 1932, C: Gemeinderatswahlen, Christlichsoziale, KPÖ Propaganda, volební leták KPÖ.

37 K vídeňským zemským volbám v dubnu 1932 nejnověji Dippelreiter, Michael: Demagogie und Manipulation bei den Landtagswahlen in Wien in der Ersten Republik. In: Radikale Phrase, Wahlbündnisse und Kontinuitäten. Landtagswahlkämpfe in Österreichs Bundesländern 1919 bis 1932, ed. Herbert Dachs – Michael Dippelreiter – Franz Schausberger. Wien – Köln – Weimar 2017, s. 545–555.

38 Danneberg, Robert: Die Gemeinderatswahlen im Lichte der Zahlen. Der Kampf. Sozialdemokratischer Monatschrift, 25, 1932, Nr. 8–9, s. 381.

39 Welte, Thomas: „Es bleibt alles beim Alten“. Landtagswahlkämpfe in Vorarlberg 1919–1932. In: Radikale Phrase, Wahlbündnisse und Kontinuitäten. Landtagswahlkämpfe in Österreichs Bundesländern 1919 bis 1932, ed. Herbert Dachs – Michael Dippelreiter – Franz Schausberger. Wien – Köln – Weimar 2017, s. 483, 510, 512–513. Sociální demokraté dosáhli 15,6 % odevzdaných hlasů.

na stavovské bázi. Sociální demokraté zamýšleli provést socializaci společnosti a politiky k většímu prospěchu dělnické třídy.

Pravostředová vláda pod vedením křesťanského socialisty Engelberta Dollfusse se na podzim 1932 pod vlivem rostoucí nezaměstnanosti a přetížení sociálního systému vážně zabývala možnostmi vládnutí bez kontroly parlamentu. Poukazovala přitom na nedostatečnou odvahu zákonodárců schválit nezbytná sanační opatření. Představitelé politické elity čekali na vhodnou příležitost, kdy bude možné provést zjednodušení rozhodovacího procesu. V březnu 1933 iniciovala sociální demokracie mimořádnou parlamentní schůzi, kde došlo k bezprecedentnímu odstoupení všech tří předsedů Národní rady. Vláda situace využila a začala provádět antidemokratická opatření s využitím Válečného hospodářského zmocňovacího zákona. Sociální demokraté a komunisté nejprve upadli do pasivity. Evidentnímu omezování demokratických práv a svobod přihlíželi bez vážnějších náznaků odporu. Nesvolali generální stávkou ani větší demonstrace za dodržování platné ústavy.⁴⁰

Následně přinejmenším komunisté vystoupili z letargie a vyzývali k vytvoření jednotné proletářské fronty na obranu proti sílícímu nacismu. V situaci, kdy i navzdory zdatnému úsilí nedokázaly bezpečnostní složky zabránit tradičním prvomájovým pochodům, přišlo na řadu odvetné opatření vlády. Dne 26. května schválil kabinet bez jakékoli diskuse zákaz komunistické strany.⁴¹ KPÖ vynucený přechod do ilegality očekávala a díky organizační struktuře malých regionálně pracujících společenství i liknavosti odpovědných orgánů stihla zachránit vše cenné od důvěrných dokumentů až po hotovost.⁴²

Úder autoritativně konzervativního režimu proti nepoměrně silnější sociální demokracii následoval v únoru 1934. Vláda tehdy vyprovokovala krvavý střet, v němž se socialisté a komunisté ocitli na společné straně barikády. Ani jejich úsilí nedokázalo zabránit porážce levicových sil. Vládnoucí režim disponoval jasnou převahou v podobě lepší organizace a daleko početnějších jednotek, přičemž využil diletantského přístupu vedení sociální demokracie.⁴³ Rozhořčení nad po-

40 K tomuto vývoji sumárně nejnověji Höbelt, L.: *Republik*, s. 276–281; Šepták, Miroslav: *Zwischen Demokratie und Autoritarismus. Österreichische Innen- und Außenpolitik in den Jahren 1931–1934*. Prag 2021, s. 333–340, 373–391.

41 *Protokolle des Ministerrates der Ersten Republik. Abteilung VIII.*, 20. 5. 1932 bis 25. 7. 1934, Bd. 3, Kabinett Dr. Engelbert Dollfuß, 22. 3. 1933 bis 14. 6. 1933, ed. Gertrude Enderle-Burcel. Wien 1983, Dok. Nr. 877, *Ministerratsitzung* 26. 5. 1933, s. 385; *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich 1933*, ausgegeben am 30. Mai 1933, 63. Stück, Nr. 200, *Verordnung der Bundesregierung vom 26. Mai 1933*, womit der Kommunistischen Partei jede Betätigung in Österreich verboten wird, s. 526.

42 McLoughlin, B.: *Buch 2*, s. 288.

43 Nejnovějším příspěvkem k únorovým událostem je Bauer, Kurt: *Der Februaraufstand 1934*. Fak-

stupem socialistů způsobilo četné přestupy od mezitím mimo zákon postavené SDAP ke KPÖ. Od února do září 1934 narostl počet komunistických členů z 3 000 na 16 000.⁴⁴ Komunisté tak vůbec poprvé v historii narušili dominantní pozici socialistů v řadách dělnictva.

Závěr

Sociální demokracie si po celé období existence demokratických podmínek první republiky udržela výsadní postavení v levé části stranického spektra. Mohla nabídnout vše, co komunistům scházelo – charismatické a přesvědčivé lídry, vynikající organizační strukturu a navenek také názorovou jednotu. Spolupráce na jednotné platformě nepřipadala v úvahu. Socialisté pokládali komunisty za rakouskou pobočku Komunistické internacionály a případná kooperace by jim nic nepřinesla. Markantní rozdíl mezi sociální demokracií a komunisty dobře vyjadřuje definice tzv. relevantní strany. Italský politolog Giovanni Sartori prostřednictvím vymezení nátlakového a koaličního potencionálu stanovil jasná kritéria pro to, zda se má smysl daným politickým subjektem zabývat či nikoli. Podle jeho typologie lze ve sledovaném období 1918–1934 sociální demokracii označit za relevantní stranu, komunisty však nikoli.

Teprve rezistence vůči autoritativně-konzervativnímu režimu a nacistické diktatuře se stala integrujícím prvkem na cestě k alespoň dílčí spolupráci. Obě strany se rovněž společně podílely na znovuvybudování Rakouska po skončení 2. světové války na bázi koaliční vlády, a to až do roku 1947. Poté se vývoj opakoval. Zatímco sociální demokraté zastávali důležitou pozici v legislativě i exekutivě a v éře Bruna Kreiského dokonce třikrát po sobě získali v Národní radě absolutní většinu, komunisté marně hledali způsob, jak opustit politickou periferii.⁴⁵ Tento stav i navzdory postupující pluralizaci stranického systému a rostoucí volatilitě elektorátu platí dodnes.

ten und Mythen. Wien – Graz – Weimar 2019. Účast komunistů si více všímá Garscha, Winfried R.: Die KPÖ und der 12. Februar 1934. Mitteilungen der Alfred Klahr Gesellschaft 11, 2004, Nr. 1, s. 5–7.

44 Ehmer, J.: Partei, s. 223.

45 K vývoji sociální demokracie po roce 1945 do konce tisíciletí shrnuli Leser, Norbert: Der Sturz des Adlers. 120 Jahre österreichische Sozialdemokratie. Wien 2008, s. 121–197.

The Comparison of the Position of Social Democrats and Communists in the Austrian Political System (1918–1934)

The study focuses on the comparison of the position of social democrats and communists in the Austrian political system in the years 1918–1934 from the aspect of the leader, inner unity, organisational structure, and selected election results at the federal and provincial levels. While the social democrats had several prominent personages including Karl Renner, Karl Seitz, Otto Bauer, and Robert Danneberg, the communists failed to find a suitable leader throughout the given period. Even the long-term functionary Johann Koplénig was an unsuccessful applicant. Unlike the communists, the social democrats outwardly presented themselves as an internally unified party successfully harmonising their inner disputes.

Toward the end of the 1920s, every sixth adult inhabitant of Austria was a member of the Social Democratic Workers' Party of Austria (SDAPÖ). The communists reached a record number of members at the turn of May and June 1919. After they failed to implement the vision of the radical restructuring of the economy and society, their membership base rapidly decreased. The party was rather an association of small groups conducting legal and illegal activities. Similarly, the election results at the federal and provincial levels favoured social democracy. In all parliamentary elections, the SDAPÖ was the main rival of the Christian Social Party. The Communist Party of Austria (KPÖ) never gained the parliamentary relevance at the federal or provincial level. A closer look at the election results in the federal states reveals but one accord between the social democrats and communists. Vienna was the 'bastion' of both. It was not until the Austrian parliamentary system was transformed into an authoritarian regime that it brought social democracy and the communists on the same platform. Their resistance against the state security units and the Heimwehr authoritarian movement culminated in a definite defeat in February 1934. The social democrats then had to take on the previous communist path, working illegally. Compared to the KPÖ, they coped with significant difficulties.

**CÍRKVE
A RADIKÁLNÍ LEVICE**

